

Verslag van een enqu^ㅁ

Elektronische tijdschriften en de Faculteit Wiskunde & Natuurwetenschappen

Liesbeth Pols
 Alex Klugkist
 Ton Schoot Uiterkamp
 Herman de Groot
 Gerard Heijnen

In de facultaire bibliotheekcommissie FWN komt het punt ?elektronische tijdschriften? bijna iedere vergadering ter sprake, zowel om inhoudelijke redenen (gevolgen voor de onderzoeker) als om praktische (hoge prijzen, het aanbod van Elsevier Science haar volledige tijdschriftenfonds elektronisch aan de RUG te leveren). Naar aanleiding van al die discussies ontstond de gedachte de meningen van de FWN-medewerkers over dit en aanverwante onderwerpen te peilen door middel van een enqu^ㅁ. Het COWOG was bereid hiervoor een tool te ontwikkelen en deze enqu^ㅁ eind 2000 uit te voeren. In dit artikel wordt verslag gedaan van de uitkomsten.

Inleiding

"De facultaire bibliotheekcommissie FWN heeft zich het afgelopen jaar intensief beziggehouden met de problematiek van de wetenschappelijke tijdschriften. Zij heeft onder meer aandacht besteed aan de (te) hoge prijzen die voor sommige tijdschriften moeten worden betaald en hoe de faculteit daarop zou moeten reageren. Ook het verschijnsel elektronisch tijdschrift en de gevolgen daarvan voor de ?wetenschappelijke communicatie? zijn verschillende malen besproken. De commissie wil graag meer inzicht krijgen in de idee^ㅁ die hierover binnen de faculteit leven."

Met deze passage werd de elektronische vragenlijst **Elektronisch Tijdschriftgebruik** geopend, die in november 2000 aan alle medewerkers van de Faculteit Wiskunde en Natuurwetenschappen (FWN) is voorgelegd. Een eerste versie van de enqu^ㅁ was opgesteld door A.J.M. Schoot Uiterkamp en A.C. Klugkist. Bij de verdere uitwerking en uitvoering is samengewerkt met het Centrum voor Onderzoek van het Wetenschappelijk Onderwijs Groningen (COWOG). De enqu^ㅁ werd daarmee een van de COWOG-proefprojecten ?on-line enqu^ㅁren?, hetgeen wil zeggen dat de enqu^ㅁ geheel via het web werd afgenomen. Van de zijde van het COWOG participeerden G.W.H. Heijnen, H. de Groot en L. Pols.

In de lijn van de onderzochte thematiek en de toegepaste methode is besloten de enqu^ㅁresultaten eveneens via het web toegankelijk te maken (zie de links onderaan dit artikel). In Pictogram worden de resultaten samengevat en enkele conclusies getrokken.

De opzet van de enqu^ㅁ en de respondenten

De enqu^ㅁ bestond overwegend uit vragen met voorgestructureerde antwoordmogelijkheden. Vijf vragen waren ?open?; hier konden de respondenten zelf een antwoord formuleren. Daarvan is in ruime mate gebruik gemaakt. De meest opvallende reacties zullen in dit artikel worden weergegeven. Deze dienen echter ter illustratie en lenen zich niet voor het trekken van algemene conclusies.

Positie van de respondenten		
aio/oio	237	37%
ud*	46	7%
uhd*/hoogl.	81	13%
overig wp*	157	25%
techn.pers./overig obp*	119	19%

*ud: universitair docent

uhd: universitair hoofddocent

wp: wetenschappelijk personeel

obp: ondersteunend en beheerspersoneel

Wetenschapsgebied van de respondenten		
Farmacie	77	12%
Wiskunde & Informatica	30	5%
Biologie	172	27%
Sterrenkunde	41	6%
CFM* en KVI *	328	50%

*CFM: Chemie/Fysica/Milieukunde
KVI: Kernfysisch Versneller Instituut

Leeftijd van de respondenten		
< 30	239	37%
30 - 40	303	47%
> 50	104	16%

De respons van de enquête mag bevredigend worden genoemd: maar liefst 46% (=653) van de via e-mail benaderde FWN-medewerkers vullen de enquête in. Bij een verdeling in wp en obp blijkt dat 59% van het wp de vragenlijst heeft ingevuld en 22% van het obp.

Uit een verdere onderverdeling van het wp in promovendi, ud, uhd/hoogleraar en overig wp blijkt dat de wp-respons een goede afspiegeling is van de wp-populatie. De lage respons onder het obp komt overeen met de verwachting; niet alle obp-ers hebben in hun werk met literatuuronderzoek en/of publiceren te maken.

Bij de respondenten bestaat geen correlatie tussen positie en wetenschapsgebied. Farmacie heeft relatief veel aio's/oio's (35%), gevolgd door overig wp en obp (22%, 25%). Het aandeel van ud en uhd/hoogleraar is klein (10% en 8%). Bij Wiskunde & Informatica (W&I) vormen aio/oio en uhd/hoogleraar de meerderheid (beide 35%), gevolgd door ud (17%), overig wp (10%) en obp (3%).

Bij Biologie vormen de aio's/oio's (39%) samen met het overig wp (28%) de meerderheid. De percentages voor de overige posities zijn: obp 17%, uhd/hoogleraar 9% en ud 7%. Bij Chemie/Fysica/Milieukunde vormen net als bij Biologie aio's/oio's (38%) samen met het overig wp (24%) de meerderheid van de respondenten. Ook wat de overige posities betreft volgt Chemie/Fysica/Milieukunde het patroon van Biologie: obp 19%, uhd/hoogleraar 11% en ud 7%.

Bij Sterrenkunde ontbreken ud's. De overige posities zijn daar in ongeveer gelijke mate aanwezig: aio/oio 23% en de overige posities elk 26%.

De beschrijving van de enquêteresultaten is vooral gericht op de variabelen positie en wetenschapsgebied. De variabele leeftijd is wel meegenomen in de tabellen waarin voor het wp de resultaten naar deelgroep zijn uitgesplitst; zie hiervoor de web-presentatie.

Verder is er voor gekozen de beschrijving toe te spitsen op de oordelen van de wp-ers. Dit is gedaan omdat de thematiek van de vragenlijst niet voor alle obp-ers relevant was, hetgeen ook blijkt uit de relatief hoge percentages 'geen mening' bij deze groep.

Het facultaire aanschafbeleid

Bent U tevreden over het aanschafbeleid van tijdschriften in de faculteit?		
	wp %	obp %
Ja	51	39
Nee	20	7
Geen mening	29	55

De helft van de wp-ers zegt tevreden te zijn over het aanschafbeleid van tijdschriften. De wp-posities verschillen onderling niet significant in hun oordeel. De tevredenheid blijkt wel afhankelijk van het wetenschapsgebied waarop men werkzaam is. Sterrenkunde, Chemie/Fysica/Milieukunde en KVI scoren het hoogst (62%, 61%). Biologie, Farmacie en Wiskunde & Informatica laten een lagere tevredenheid zien (49%, 42% en 33%).

Acht U de tijdschriftencollectie van de faculteit toereikend voor Uw onderzoek?

	wp %	obp %
Ja	58	45
Nee	27	7
Geen mening	15	48

Uit nadere analyse van de cijfers blijkt dat 58% van mening is dat de tijdschriftencollectie toereikend is voor het eigen onderzoek. De wp-posities oordelen hier verschillend over. De hoogste tevredenheid doet zich voor bij uhd/hoogleraar (69%), de laagste bij ud's (52%). Het antwoord op de vraag of de tijdschriftencollectie toereikend is voor het eigen onderzoek blijkt afhankelijk van wetenschapsgebied. Bij Sterrenkunde, Chemie/Fysica/Milieukunde en KVI is het percentage dat

de collectie toereikend vindt het hoogst, 72% respectievelijk 64%. Bij de andere disciplines varieert dit van 57% (Farmacie) tot 43% (W&I).

Respondenten die invulden dat zij niet tevreden zijn over het aanschafbeleid konden hun oordeel toelichten. Een aantal van hen stelt dat het beleid gezien de beschikbare middelen goed is, maar maakt daarbij wel kritische kanttekeningen. De volgende opmerkingen zijn illustratief:

- het facultaire beleid op dit punt is onvoldoende duidelijk;
- er ontbreken te veel tijdschriften die ik nodig heb (soms met titels aangeduid);
- er moeten meer abonnementen komen op on-line tijdschriften.

Soms zijn de opmerkingen tegenovergesteld, zoals: 'er moeten meer incourante tijdschriften beschikbaar komen' en 'er zijn te veel tijdschriften die niemand leest'.

Een deel van de onvrede wordt in verband gebracht met de introductie van on-line tijdschriften ('houdt geen gelijke tred met het opzeggen van abonnementen op gedrukte versies') en met de vraag hoe in te spelen op wensen van nieuwe onderzoeksgebieden. Soms wordt de kritiek gerelateerd aan de veronderstelling dat er te veel is/wordt bezuinigd. Opgemerkt wordt ook dat er te weinig overleg is tussen afdelingen, c.q. instituten over gemeenschappelijke aanschaf.

Acties tegen te dure tijdschriften?
Bent U bereid mee te doen aan een kopersstaking van te dure tijdschriften van bepaalde commerciële uitgeverij?

	wp %	obp %
Ja	43	37
Nee	31	15
Geen mening	26	48

Minder dan de helft van de wp-ers (43%) is bereid om mee te doen aan een kopersstaking, 32% is bereid medewerking (als referee of anderszins) te weigeren. Voor beide vragen geldt dat de bereidheid tot deze acties afhankelijk is van de positie die men bekleedt. Met name uhd's/hoogleraren zijn bereid tot een kopersstaking (69%) dan wel het weigeren van medewerking aan te dure tijdschriften (50%). Van de ud's is 56% bereid tot een kopersstaking en is 37% bereid medewerking als referee te weigeren.

Bent U bereid medewerking (als referee of anderszins) te weigeren bij te dure tijdschriften?

	wp %	obp %
Ja	32	22
Nee	35	17
Geen mening	33	60

De andere posities scoren op beide vragen lager dan de uhd's/hoogleraren en ud's. Gezien de aard van hun functies/posities liggen een kopersstaking van te dure tijdschriften en medewerking weigeren als referee mogelijk ook minder binnen hun bereik. De bereidheid mee te doen aan een kopersstaking blijkt ook afhankelijk van het wetenschapsgebied dat men beoefent.

Zouden er acties op landelijk niveau moeten plaatsvinden?

	wp %	obp %
Ja	63	61
Nee	18	4
Geen mening	18	35

Er is een groot verschil tussen Wiskunde & Informatica (71% is bereid mee te doen) en de overige wetenschapsgebieden waar de percentages die bereid zijn tot een kopersstaking tussen 40% en 45% liggen. Ook wat betreft de bereidheid medewerking als referee te weigeren zijn er verschillen tussen de wetenschapsgebieden (van 43% voor W&I tot 25% voor Farmacie).

Zouden zulke acties op internationaal niveau moeten plaatsvinden?		
	wp %	obp %
Ja	78	56
Nee	5	4
Geen mening	17	40

Hoewel een meerderheid van het wp voor acties op landelijk niveau is (63%), is er meer steun voor acties op internationaal niveau (78%). De instemming met internationale actie is niet afhankelijk van positie of wetenschapsgebied.

Aan de vragen over bereidheid tot actie/te ondernemen actie was een open vraag verbonden, waarin respondenten andere suggesties voor acties konden noemen. Er is op deze open vraag door een groot aantal respondenten gereageerd. In de meeste antwoorden wordt naast een direct antwoord op de vraag (andere suggesties?) ook de bereidheid tot actie genuanceerd: actie ja, maar.... niet als ik/mijn onderzoeksgroep daardoor aansluiting bij ander onderzoek misloopt. Om dit te voorkomen pleit men voor samenwerking. De meest genoemde suggesties voor andere actievormen zijn:

- internationaal tussen bibliotheken, een redelijke prijs afspreken
- nationaal, door middel van 馃 abonnement via KNAW
- druk uitoefenen via de beroepsvereniging
- vorming van consortia
- nationaal leenverkeer tussen UB's uitbreiden voor tijdschriften
- geen artikelen plaatsen in dure tijdschriften
- per universiteit 馃 abonnement nemen
- een alternatief distributiesysteem opzetten via internet
- meer over de prijs onderhandelen

Elektronische of gedrukte tijdschriften?

Hoeveel elektronische tijdschriften raadpleegt U regelmatig?		
	wp %	obp %
0	20	43
1-5	47	50
5 of meer	32	7

Uit de cijfers blijkt dat 80% van de wp-ers elektronische tijdschriften raadpleegt en 20% dat (nog?) niet. Er zijn wat het gebruik van elektronische tijdschriften betreft geen verschillen tussen de posities, wel tussen de disciplines. Het percentage dat regelmatig 1-5 elektronische tijdschriften raadpleegt varieert van 33% voor Biologie tot 76% voor Sterrenkunde. Aan de onderkant van de schaal (aantal raadplegingen is 0) heeft W&I de hoogste score (50%), aan de bovenkant (aantal raadplegingen 5 of meer) Biologie (55%).

Waarnaar gaat Uw voorkeur uit bij het raadplegen van tijdschriften?		
	wp %	obp %
sterke voorkeur elektr. versie	48	25
matige voorkeur elektr. versie	17	14
maakt niet uit	14	26
matige voorkeur gedrukte versie	10	15
sterke voorkeur gedrukte versie	10	20

65% van de respondenten heeft bij het raadplegen van tijdschriften een sterke/matige voorkeur voor elektronische versies, 20% voor gedrukte versies en 14% heeft geen voorkeur. Afhankelijk van de positie die men bekleedt wordt hierover verschillend geoordeeld. Bij de aio's/oio's en in iets mindere mate het 'overig wp' zien we de hoogste percentages met een sterke/matige voorkeur voor elektronische versies (79% respectievelijk 71%), bij het overig wp is dit 63%. Onder uhd's/hogleraren is de voorkeur voor elektronische versies het laagst (52%).

Verwacht U dat elektronische tijdschriften (op den duur) de gedrukte zullen vervangen?		
	wp %	obp %

68% van de wp-ers verwacht dat elektronische tijdschriften (op den duur) de gedrukte zullen vervangen. Er zijn wat dit betreft geen verschillen tussen posities, ook niet tussen de disciplines.

Ja	68	53
Nee	23	36
Geen mening	9	11

De respondenten konden via een open vraag hun voorkeur voor elektronische versies toelichten. Velen maakten van deze mogelijkheid gebruik. Hun reacties zijn geordend naar frequentie waarmee ze (in variërende bewoordingen) voorkomen.

E-versies zijn gebruiksvriendelijk

Veel uitspraken duiden op waardering voor het feit dat elektronische tijdschriften onafhankelijk van tijd en plaats beschikbaar zijn (afstand en openingstijden bibliotheek tellen niet meer, alles kan vanaf je bureau, je hoeft er niet voor op pad, het bespaart tijd). Snel kunnen downloaden en printen (i.p.v. veel tijd kwijt zijn met kopiëren) valt hier ook onder. Er wordt ook wel gerelativeerd: 'De printer wordt ontzettend geblokkeerd als er weer iemand het hele recherche wil printen.'

E-versies leggen beperkingen op

Opmerkingen die vallen in deze categorie variëren van, 'Bladeren op het beeldscherm werkt vervelend, ik lees nooit van het scherm' en 'Het is prettig om in een gedrukte versie te bladeren, je voelt het in je handen', tot '...om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in het vakgebied is het veel prettiger en dus essentieel om een gedrukt exemplaar door te kunnen bladeren'. Een respondent stelt: '....gedrukte versies geven sneller en beter een overzicht, je komt meer onverwachte, maar toch bruikbare info tegen, het levert meer gedachten op'.

E-versies hebben uitstekende zoekmogelijkheden

Hier gaat het om opmerkingen als: 'Het gebruik van keywords levert veel op', 'Je kunt linken naar verwante artikelen', 'Je hebt meer tijdschriften beschikbaar'.

E-versies leveren prints van hoge kwaliteit

Hierbij wordt vooral gerefereerd aan het feit dat je plaatjes en grafieken mooi (en in kleur) kunt printen: '...ze zijn veel mooier dan een fotokopie' en 'Plaatjes en grafieken zijn als sheet/slide te gebruiken en je kunt ze van eigen commentaar voorzien.'

E-versies zijn niet gebruiksvriendelijk

Voorbeelden van uitspraken die hier onder vallen: '....soms is een password nodig', '....soms blijkt een abonnement maar tijdelijk, zeer vervelend als je er op gerekend hebt', '....soms moet je lang wachten', 'De sites zijn soms onduidelijk', '....er moet meer pdf komen', '...vereisen te veel printwerk', '... gaan niet ver genoeg in de tijd terug'.

Veel respondenten relateren hun uitspraken over elektronische dan wel gedrukte versies aan het doel dat zij met het raadplegen op het oog hebben. Een paar voorbeelden:

'Voor een specifieke zoektocht naar een artikel is de elektronische weg handiger, voor het kennisnemen van de inhoud is papier beter',

'Voor het doornemen van titels en abstracts geef ik de voorkeur aan elektronische versies, voor het doornemen van (in elk geval door mij meest gelezen) tijdschriften heb ik liever het tijdschrift echt in handen c.q. een tijdje beschikbaar'

en '...tijdschriften met inleidende- en overzichtsartikelen graag op papier'.

Ook het antwoord op de vraag 'Verwacht u dat elektronische tijdschriften (op den duur) de gedrukte zullen vervangen?' kon door de respondenten worden toegelicht. Een ruime meerderheid zegt dat dit gaat gebeuren, want het....

- is een algemene tendens, internet speelt een steeds grotere rol
- is goedkoper voor de uitgever
- is goedkoper voor de gebruiker
- verlaagt de afhankelijkheid van de uitgever
- is milieuvriendelijk
- maakt dat artikelen sneller beschikbaar zijn
- is beter toegankelijk

- neemt minder ruimte in bibliotheken in beslag

Publiceren via een preprint server?

Leest U regelmatig elektronische preprints op Uw vakgebied?		
	wp %	obp %
Ja	31	19
Nee	62	64
Geen mening	7	17

Minder dan een derde van de wp-ers leest regelmatig elektronische preprints. Als de bibliotheek een server zou inrichten voor de ontsluiting van preprints zou 38% daarvan voor eigen publicaties gebruik maken. Ud's maken het minst gebruik van elektronische preprints (17%), uhd's/ hoogleraren het meest (42%). Verder is er vooral bij Sterrenkunde sprake van een hoog percentage gebruikers (83%). Bij de overige disciplines is dit rond 30%.

Zou door de bibliotheek een server moeten worden ingericht voor de ontsluiting van preprints?		
	wp %	obp %
Ja	45	35
Nee	13	11
Geen mening	42	54

Een relatief hoog percentage van de wp-ers zegt geen mening te hebben wanneer hun wordt gevraagd of de bibliotheek een server voor preprints moet inrichten.

Zou U voor Uw publicaties gebruik maken van deze preprint server?		
	wp %	obp %
Ja	38	20
Nee	19	13
Geen mening	43	66

Hetzelfde geldt voor de vraag of zij voor hun publicaties gebruik zouden maken van zo'n server. Uitgesplitst naar discipline blijkt W&I een enigszins afwijkende plaats in te nemen. Daar is 85% voor het inrichten van een preprintserver en zegt 71% dat ze er voor eigen publicaties gebruik van zou maken.

Vindt U het publiceren via een preprint server of een publication board een adequate vervanging voor publicatie in een wetenschappelijk tijdschrift?		
	wp %	obp %
Ja	15	17
Nee	64	42
Geen mening	21	42

Het percentage wp-ers dat publiceren via een preprintserver of een publicationboard een adequate vervanging vindt voor publicatie in een wetenschappelijk tijdschrift is erg klein, 15%. De oordelen hierover zijn niet afhankelijk van positie en discipline.

Elektronische tijdschriften stimuleren?

Bent U van mening dat universiteiten (in internationaal verband) actiever moeten worden in het zelf elektronisch uitgeven van tijdschriften?		
	wp %	obp %
Ja	55	53

Iets meer dan de helft van de wp-ers vindt dat universiteiten actiever moeten worden in het zelf elektronisch uitgeven van tijdschriften. Er wordt relatief vaak 'geen mening' gegeven. De wp-ers die wel een mening geven verschillen daarin per positie. De aio's/oio's zijn het sterkst voor een actievere opstelling (62%). Van de uhd's/hoogleraren is 43% er voor, van ud's

Nee	20	10
Geen mening	25	38

en overig wp iets meer dan de helft.

Conclusies

De facultaire bibliotheekcommissie FWN en de UB zullen de uitkomsten van deze enquête betrekken bij de verdere ontwikkeling van het bibliotheekbeleid. Op facultair niveau zal scherp gekeken worden naar de collectievorming en de financiering van tijdschriften. Te voorzien valt dat de faculteit in een periode van enkele jaren grotendeels zal overstappen van gedrukt naar elektronisch. Het huidige bekostigingsmodel, waarbij 馱 bepaalde afdeling of onderzoeksgroep een tijdschrift betaalt, dat vervolgens voor iedere ge 馱esseerde binnen de universiteit toegankelijk is, is daardoor aan herziening toe.

De reacties over de tijdschriftenprijzen kunnen worden gezien als een ondersteuning van het beleid van de gezamenlijke Nederlandse universiteitsbibliotheken om in consortiumverband over gunstiger prijzen en betere prijsmodellen met uitgevers te onderhandelen. Zij willen samen met Europese en Amerikaanse bibliotheekassociaties de beleidslijn volgen om enerzijds de druk op commerciële uitgevers te verhogen en anderzijds alternatieve publicatiemogelijkheden te ontwikkelen. Wat betreft dat laatste wordt aangesloten bij activiteiten van een aantal grotere *learned societies*.

Door de Universiteitsbibliotheek is een infrastructuur ontwikkeld voor de opslag van elektronische informatie. Via een zogenaamde documentserver worden proefschriften, publicaties van een aantal onderzoeksscholen, oraties, redes etc. via het web beschikbaar gesteld. Daarbij behoort ook een internationaal tijdschrift (*Ancient Narrative*) op het gebied van de klassieke roman. Het ligt in de rede deze voorzieningen te verbeteren en geleidelijk uit te bouwen in de richting van preprint servers en open archive-structuren, daarbij aansluitend bij internationale infrastructuren van universiteiten en andere onderzoeksinstituten.

Links:

- de webpresentatie van de enquête is te vinden op www.cowog.nl
- proefschriften en andere elektronische publicaties, beschikbaar gesteld via de documentserver van de UB: www.ub.rug.nl/, klik op 'Elektronische bestanden' en vervolgens onder het kopje 'Multidisciplinaire bestanden' op 'Full-text elektronische documenten van de RUG'
- Alex Klugkist publiceerde eerder in Pictogram Het elektronische tijdschrift, een (r)evolutie: www.rug.nl/rc/organisatie/pictogram/archief/rc/pictogram/199908-3/
- Liesbeth Pols (COWOG) e.pols@ppsw.rug.nl
- Alex Klugkist (bibliotheecaris RUG) a.c.klugkist@ub.rug.nl
- Ton Schoot Uiterkamp (hoogleraar Milieukunde en voorzitter facultaire bibliotheekcommissie FWN) a.j.m.schoot-uiterkamp@fwn.rug.nl
- Herman de Groot (COWOG) h.j.de.groot@ppsw.rug.nl
- Gerard Heijnen (COWOG) g.w.h.heijnen@ppsw.rug.nl

▲ Begin pagina ▲

[index](#) Pictogram 1